

SİYASAL LİDERLİKTE KARİZMA OLGUSU: RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÖRNEĞİNDE TEORİK VE UYGULAMALI BİR ÇALIŞMA*

Ümit ARKLAN**

ÖZET

İnsanlar topluluk halinde yaşamalarından ötürü her daim lidere ihtiyaç duymuşlar, lider olarak seçtikleri kişilere de meşru ölçülerde toplumsal düzenin sağlanması noktasında bir otorite ve bu otoriteyi kullanma yetkisi vermişlerdir. Kullanılan farklı otorite türleri liderleri birbirlerinden farklılaştırmış, farklı lider çeşitlerini ortaya çıkarmıştır. Bu doğrultuda çalışmada, bu otorite ve lider çeşitlerinden biri olan karizma konusu siyasal liderlik bağlamında Recep Tayyip Erdoğan örneğinde ele alınmıştır. Liderlik, siyasal liderlik, otorite ve karizma kavramlarına kısaca değinildikten sonra, Erdoğan'ın nasıl bir siyasal lider olduğunu ortaya koymak ve onun sahip olduğuna inanılan özelliklerinin deneklerin sosyo-demografik özellikleri doğrultusunda nasıl bir değişim gösterdiğini saptamak amacıyla bir alan araştırması gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak Konya seçmeninin Erdoğan'ı daha çok karizmatik bir lider olarak gördüğü, Erdoğan'ın liderlik özelliklerine ilişkin değerlendirmelerde ise sosyo-demografik özelliklerin etkili olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Liderlik, Siyasal Liderlik, Otorite, Karizma, Recep Tayyip Erdoğan

ABSTRACT

The social life form of the human being has made the presence of leadership always a necessity and human communities have attributed authority and the power to practice it, onto appearing leaders in order to establish a social order within legitimate limits. Different authority types have created different leaderships. In this study, as one of these authority types, the issue of charisma is studied in the context of political leadership and on the example of Recep Tayyip Erdogan. After reviewing the use of the terms related with leadership, political leadership, authority and charisma in the literature, we conducted a survey with the aim to define the leadership characteristics of Recep Tayyip Erdogan, and to find out how these perceived characteristics differ in relation with the social-demographic characteristics of the subjects. As a result, it has been found that the Konya voter was seeing Erdogan more as a charismatic leader, and that social-demographic characteristics were affecting the evaluation of the leadership features.

Keywords: Leadership, Political Leadership, Authority, Charisma, Recep Tayyip Erdogan.

GİRİŞ

İnsanlar grup halinde bir arada yaşayan canlılar olup, içerisinde yer aldıkları grubu yönetecek ve belirlenen hedeflere yönlendirecek bir lidere ihtiyaçları vardır. İnsanların gruba ihtiyaç duyma nedenleri kişisel istek ve gereksinimlerini karşılamak ve belirlediği hedeflerine ulaşmaktır (Eren, 2000, s.411). Bu doğrultuda, insanların bir grup haline gelmelerini ve ortak hareket ederek hem

---

* S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen yüksek lisans tez özettir.

** Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi

birbirlerinin menfaatlerini gerçekleştirmelerini, hem de şahsi hedeflerine ulaşmalarını liderler sağlamaktadır.

Tarihin her döneminde var olan liderlik, toplumların gelişmesinde ve yükselmesinde çok büyük bir rol oynamasının yanı sıra, aynı zamanda onların çöküşünü hazırlayan ve bu süreci hızlandıran etmenler içerisinde de ilk sıralarda yer almaktadır. Liderin sahip olduğu özellikler toplumun içerisinde bulunduğu koşullarla paralellik gösterdiğinde o toplumun gelişim sürecini hızlandırmakta ve olumlu yönde bir etkide bulunmaktadır. Bunun tersine toplumun içerisinde bulunduğu koşullarla liderin sahip olduğu özellikler birbiriyle uyum içerisinde olmadığında, liderin o topluma faydasından çok zararı dokunmaktadır.

Bu nedenle, toplumların içerisinde bulunduğu duruma göre liderlerin sahip olduğu kişisel özellikleri ve yönetim şekilleri de değişiklik göstermekte ve bunlar farklı liderlik şekilleri olarak ortaya çıkmaktadır. Ergezer'in (1992, s.66) de belirttiği gibi, onları çeşitlendirmeye neden olan şey ise, görevlerini yerine getirmedeki farklı davranışlarıdır.

Bütün bunlarla bağlantılı olarak çalışmanın amacı, liderlik kavramının ve özelliklerinin neler olduğunu tespit ederek, bir otorite ve liderlik türü olan karizmanın lidere diğer insanlardan ne gibi farklı özellikler kattığını, insanların karizmatik olarak algılanmasının nedenlerini belirlemek ve Türk toplumunda Recep Tayyip Erdoğan'ın nasıl bir lider olarak algılandığını ortaya koymaktır.

Bu amaç doğrultusunda çalışmada öncelikle liderlik, siyasal liderlik, otorite ve karizma kavramları genel anlamda açıklanmakta; ardından da 2004 yılı içerisinde Konya örneğinde Recep Tayyip Erdoğan'la ilgili yapılan alan araştırması bulgularına yer verilmektedir. Çalışma betimleyici bir özellik gösterdiği ve mevcut durumu ortaya koymak amacıyla yapıldığı için, alan araştırması kısmında herhangi bir hipotez belirlenmemekte, mevcut durum analizi yapılarak Türk toplumunun eğilimleri yansıtılmaya çalışılmaktadır.

LİDERLİK VE SİYASAL LİDERLİK KAVRAMLARI

Tarihin her döneminde mevcut olan liderlik (Eren, 2001, s.465) öncelikle sosyal bir olgudur (Ergun, 1979, s.85) ve belirli sınırlar dahilinde her grup üyesinin lider olma imkanı vardır (Erdoğan, 1994, s.331). Ancak, her sosyal topluluk içerisinde diğerlerine nazaran daha aktif olmak zorunda bulunan bazı kişiler bulunmaktadır ve her zaman aynı olmasa da, durumdan meydana gelen bir yapı ve işlev oluşturan bir rol farklılaşması mevcuttur (Dalay, 2001, s.361). Bu rol farklılaşması sonucunda ise kişilerden bazıları örgüt üyesi olarak kalırken, bazıları o örgüte lider olmakta ve resmi yetkilere de sahip olmaktadır.

Aslında, insani sorumlulukların en evrensel ve en dayanıklılarından biri olan liderliğin (Kanter, 1996, s.89) oluşabilmesi için kişinin resmi yetkilerle donatılması şart değildir. Hiçbir resmi yetkisi bulunmadığı halde büyük bir kitleyi ardından sürükleyen liderler olabileceği gibi, her türlü resmi yetkiyle donatıldığı halde bunu başaramayan liderler de var olabilmektedir (Şimşek, Akgemci ve Çelik, 1998, s.138). Burada önemli olan nokta liderin kişileri peşinden sürükleyebilecek özellikleri bünyesinde taşıyabilmesidir.

Siyasal Liderlikte Karizma Olgusu: Recep Tayyip Erdoğan Örneğinde Teorik ve Uygulamalı Bir Çalışma

Bu anlamda, daha önceki yüzyıllarda tarihçiler, yazarlar ve halk, liderliğin doğuştan gelen özelliklere bağlı olduğunu zannetmişler, ama 20.yy.da yapılan araştırmalar bunun böyle olmadığını göstermiştir (Yalçın, 1999, s.200). Dolayısıyla, liderlik şahsiyeti doğuştan gelen yeteneklerle birlikte, yaşanan deneyimlerin ve hayat boyu edinilen kültürlerin bir ürünüdür. Liderin hem kendi iç dünyasını sürekli kontrolden gelen kendini tanıma yeteneği, hem de kendi toplumu ve dünyanın gidişini gerçek durum ve problemleriyle doğru bir biçimde anlamasından gelen ve kendi karakterini oluşturan bir bilgi ve eylem disiplini vardır (Aydemir, 1997, s.14). Doğuştan getirdiği özelliklerin üzerine sonradan elde ettiği bir takım özelliklerin eklenmesi gerekir ki gerçek manada bir liderden söz edilebilsin.

Bu doğrultuda Gökçe ve Şahin (2001, s.89), liderliği “gönüllü biçimde ortak amaçlara ve bu amaçları gerçekleştirmek üzere beraber çalışmaya yönelen bir kişi ile takipçilerinin içinde yer aldığı örgüt veya kurumda meydana gelen ve başkalarında gözleyebildiği bir faaliyet ve faaliyetler kümesi” şeklinde tanımlarken, Koçel (2001, s.465), lider, diğer insanları belirli bir amaç yönünde davranışa geçmeye sevk eden, onları etkileyen kişidir. Ya da, bir grup insanın kendi şahsi ve grup amaçlarını başarmak üzere peşinden gittikleri, emirleri yönünde davranışta buldukları kişi liderdir demektedir.

Uluslararası literatüre bakıldığında ise Dubrin (2001, s.3), liderlik konusunda yaklaşık 35.000 araştırma makalesi, dergi makalesi ve kitap yazıldığını, sonuç olarak liderliğin bir çok yoldan tanımlandığını, liderliğin diğer muhtelif temsil edici tanımlamalarının ise aşağıdaki gibi olduğunu söylemektedir:

- Hedefe tutunmaya yönelik iletişim yoluyla yönelinen kişiler arası etkidir.
- Paylaşılmış bir yönde diğer bireylerin davranışlarına veya tepkilerine neden olan bir davranıştır.
- Bir dizi eylemi takip ederek ikna veya bir örnekle insanları etkileme sanatıdır.

Sonuçta, kişisel, örgütsel ve toplumsal farklılıkların, içinde bulunulan dönemin, bu dönemde liderlikle ilgili geliştirilen yaklaşımların ve elde edilen bulguların tanımları farklılaştırdığı söylenebilmekte, bunlara rağmen, liderlik tanımlarının genel olarak amaçların başarılması, çok yönlü etkileşimlerin varlığı ve lidere atfedilen bir takım özellikler gibi ortak noktalar içerdiği söylenebilmektedir. Bununla birlikte liderliği tanımlamanın zorluğu kabul edilerek, bu konuda yapılan tanımların ayrı ve ortak noktaları doğrultusunda aşağıdaki yargılara varılabilmektedir (Erçetin, 2000, s.11-12):

- Liderlik ve yöneticilik birbirinden ayrıdır.
- Liderlik resmi bir konuma bağlı değildir.
- Liderlik politiktir.
- Liderlik kültürelidir.
- Liderlik bazı tinsel vasıfların ön plana çıktığı bir süreçtir.

Liderlikle ilgili olarak yapılan bu genel açıklamaların ardından daha mikro düzeyde olan siyasal liderlik kavramına sıra gelmektedir. Ancak siyasal liderlik kavramının iyi anlaşılabilmesi için öncelikle siyasal liderliğin sosyal ortamını

oluşturan ve siyasal sistemin vazgeçilmez aktörlerinden olan siyasi parti konusuna değinilmesi gerekmektedir.

Bu doğrultuda, bir toplumdaki farklı ve çatışan menfaatleri bulunan kişi, grup ve sınıfları bir arada tutabilmek, bir siyasal sistemin birinci fonksiyonudur (Kongar, 1983, s.102). Siyasal sistemin söz konusu fonksiyonu yerine getirmesindeki temel araç siyasi partilerdir. Siyasi partiler olmaksızın bir toplumdaki farklı ve çatışan menfaatler temsil edilemez. Bu doğrultuda siyasi partileri Öz'ün (1996, s.9) de belirttiği gibi, şu şekilde tanımlamak mümkündür: Belli bir programa ve devamlılık arz eden bir örgüte asgari düzeyde de olsa sahip olan, halkın desteğini alarak devlet mekanizmasının yönetimini ele geçirmeye ya da bunu sürdürmeye gayret eden toplumsal kuruluşlardır.

Doğdukları dönem olan 19. yy'dan günümüze kadar çağdaş siyasal sistemlerin tümünün vazgeçilmez unsurlarından bir tanesi olarak önemini muhafaza etmiş olan (Öz, 1996, s.6) siyasi partilerin hedefi ise, iktidarı ve devlet gücünü ele geçirerek ülkede kendi ideolojisi ve yöntemlerini yerleştirmektir (Berberoğlu, 1997, s.31).

Çünkü, siyaset, kazanma ve kaybetmedir. Kazanma ve kaybetmenin büyük oranda dayandığı nokta ise taraflardan birinin diğerinden göreceli olarak güçlü olma derecesidir (Piker, 1997, s.75). Her şeyden evvel, siyasi partiler tarafından toplumdaki bölünmeler ve çatışmalar temsil edildiği (Sarıbay, 1998, s.100) için söz konusu çatışma içerisinde siyasi partiler ve siyasal liderler kazanmak için ellerinden geleni yapacaklardır. Partinin kazanabilmesi için de en büyük rol partinin başında bulunan ve siyasal yaşamda oldukça belirleyici bir konumda olan siyasal lidere düşmektedir.

Esasında, liderlerin siyaset süreci içerisindeki belirleyiciliği sadece Türkiye için değil, birçok ülke için de söz konusudur. Artık siyasetin temel aktörü siyasal partiler değil liderlerdir ve söz konusu bu gerçek siyasal sistemden bağımsızdır (Yıldız, 2002, s.81). Siyasal liderlerin belirleyiciliğinin en temel sebebi ise başında bulunduğu ve peşinden sürüklediği siyasal topluluktur.

Siyasal Topluluk, analitik olarak kişiler tarafından siyasal hayat tecrübelerinin edinildiği-bunların öğrenilip uygulamaya konulduğu bir ortamdır (Sarıbay, 1998, s.39). Siyasal lider ise, siyasal topluluğun başında bulunarak, söz konusu topluluğu amaçlar yönünde kanalize eden, üyelerin bireysel amaçlarıyla topluluk amaçlarını koordineli hale getiren ve üyelerde ortak bir bilinç oluşturarak siyasal topluluğu yükseltme çabası içerisinde olan kişidir.

Eğer üyeler, siyasal liderin, başında bulunduğu topluluğu yükseltmekten ziyade kendi şahsını yükseltme amacı taşıdığı yönünde bir inanca sahip olmaya başarlarsa bu, liderin geleceği açısından hiç de iyi olmaz. Bu nedenle Aytürk'ün (1999, s.18) de belirttiği gibi, lider olmak kadar onu muhafaza etmek de kolay değildir. Yaratıcı ve yenilikçi olmakla birlikte lider, gerçekçi olmak mecburiyetindedir. Gerçekçi olmayan hedefler ve aldatıcı nitelikteki ilgi gösterileri, örgüt içerisindeki güvenin sarsılmasına neden olmakta, moral bozucu bir etkide bulunmaktadır (Akat, Budak ve Budak, 1999, s.213). Bu hayal kırıklıklarının yaşanmaması için grup liderinin ve özellikle de siyasal liderin kendisini değişen durumlara adapte etmesi ve gerçekçi bir yaklaşımla hareket

etmesi; yani içerisinde bulunduğu toplumun sosyo-kültürel değerlerine mümkün olduğunca adapte olması gerekmektedir.

OTORİTE KAVRAMI

Bir gizeme sahip olan (Peters, 1973, s.13) ve İngilizce’de yazar (Author) kökeninden gelmekte, yani üretkenliği çağrıştırmakta olan otorite (Authority) sözcüğü (Sennett, 1992, s.24) güçlü duygusal bir içeriğe sahip diğer birçok kelimeden farklı olarak otorite havası veren kişilerin rollerinden daha az duygusal öneme sahiptir (Foren ve Bailey, 1969, s.6).

Bu anlamda temel bir ihtiyaç olan (Sennett, 1992, s.21) otoritenin göksel ve yerel göstergesi baba imgesidir; göksel anlamda tanrıyı, yerel anlamda bir atayı (ceddi) imgelemek; söz konusu her iki durumda da kesin bir itaati öngörmekte ve öncelikli kılmaktadır (Baki, 1996, s.13). Otoritenin zaman içerisinde geçirdiği değişiklikler sonucunda günümüzde mevcut olan otorite simgesi ile birkaç yüzyıl önceki otorite imgesi birbirinden büyük farklılıklar göstermekle birlikte, otoritenin temelinde yatan olgu aynı kalmaktadır: Ona sahip olan kişiye bağlılık göstermek ve onun buyrukları doğrultusunda itaat etmek.

Sennett’e (1992, s.120) göre, eğer otorite genelde, kişiler tarafından emir ve itaat davranışlarına yüklenen mana ise, bu çerçevede, otorite olası manaların tümünü aynı anda içerdiği için hiçbir mana ifade etmemektedir. Palumbo’ya (1974, s.129) göre ise, otorite statü ve rol gibi sosyolojik kavramlarla, şartlı refleks gibi psikolojik kavramlardan farklı bir mana taşıyabilmekte; ancak örgütsel davranış çerçevesinde otorite, söz konusu bu kavramların tümünde bulunan müşterek bir düşünüş şekli olarak görünmektedir. Bu düşüncenin tanımlanması ne kadar zor olsa da, herkesin otoritenin ne olduğuna dair sezgisel bir fikri mevcuttur (Sennett, 1992, s.22). Platon ve Sokrat’tan beri tanımlanmaya çalışılan otorite (Berberoğlu, 1985, s.132; Dönmezer, 1984, s.293) hakkında bu dönemlerde dahi sosyal bilimcilerin tamamının görüş birliği sağladığı bir tanım ve kavrayışın mevcut olduğunu söylemek zordur (Dönmezer, 1984, s.293). Her düşünür kendi yaklaşımı doğrultusunda tanım yapmış ve otoriteye o yönde bir eylem planı hazırlamıştır. Bu doğrultuda:

Oxford İngilizce Sözlük otoriteyi, itaat uygulama yetki veya gücü; ahlaki veya hukuki egemenlik; emir verme yetkisi veya son kararı verme; gücü sağlamak veya devretmek; diğerlerinin eylem ve davranışlarını etkileme gücü, kişisel veya pratik etki; diğerlerinin fikirleri üzerindeki güç, entellektüel etki; herhangi bir sorundaki uzmanlık; tanıklığın ağırlığı olarak tanımlamıştır (Foren ve Bailey, 1969, s.3).

Sennett (1992, s.25), “en genel biçimiyle ifade etmek gerekirse otoritenin, iktidar koşullarını yorumlama, bir güç imgesi tanımlamak suretiyle denetim ve nüfuz koşullarına bir anlam verme çabası olduğu söylenebilir” derken, Presthus (1972, s.117) otoritenin, başka kişilerde olmayıp, sadece belli kişilere vergi olan, değişmeyen, sabit bir nitelikten ziyade, daha çok, ilgili her kişice neticeleri tanımlana gelen ince ve duyarlı bir iç ilişki olduğunu söylemektedir.

Buradan da anlaşılacağı üzere, otoriteyle ilgili tek bir tanım olmadığı gibi, tek bir otorite türü de söz konusu değildir. Bu anlamda, ideal meşru otoriteyi üçe

Ümit ARKLAN

ayırır Weber, söz konusu bu ayrımı her birinin ifade ettiği meşruluk doğrultusunda yapmıştır (Berberoğlu, 1985, s.133). Bu doğrultuda meşru otorite tiplerini şu şekilde incelemek mümkündür.

1. Geleneksel Otorite: Bu otorite türü gelenek, görenek ve inançlara ve genelde de geçmişe dayalıdır. Her şeyi geçmişteki gibi yapma eğilimindedir (Özkalp, 1993, s.185). Meşruluğunu geleneklerden alır.

2. Yasal-Ussal Otorite: Hukuksal kaynağa sahip bir otorite ve bir siyasal iktidar türüdür (Kışlalı, 2002, s.111). Kuralların yasallığına ve yönetime sahip olanların bu kurallar doğrultusunda emir verme hakkına inanmaya dayanmaktadır (Sennett, 1992, s.27). Meşruluğunu yasalardan alır.

3. Karizmatik Otorite: Bir kişinin sahip olduğuna inanılan olağanüstü özelliklerine ve bu kişinin oluşturduğu düzene halk tarafından tam anlamıyla bağlanması neticesinde ortaya çıkmaktadır. Burada önemli olan nokta, bir liderin olağanüstü özellikler taşıyan bir karizmasının olması değil, böyle olduğuna toplumda derinlemesine bir inancın olmasıdır (Tolan, 1983, s.42). Bu otorite türü büyük oranda meşruluğunu liderin taşıdığına inanılan karizmatik özelliklerinden alır.

KARİZMA KAVRAMI

Karizmayı iyi anlayabilmek için kavramın kaynağına inmek yararlı olacaktır. Karizma kavramı yeni ahit'te özellikle de Romalılar, 12 ve 1 Corinth'liler, 12 adlı St. Paul'un iki mektubunda mevcuttur. Kral James İncili'nde söz konusu kısımların tercümesini yapanlar, yunanca karizma kelimesini yerinde olarak "ilahi bir lütufl" şeklinde çevirmişlerdir (Friedrich, 1961, s.138). Tarihsel olarak, "yetenek" manasına gelen eski bir yunan kelimesinden türeyen bu kavram, daha sonra Hıristiyan Kilisesince; Tanrı tarafından iyileştirme, tahmin gibi olağanüstü, beceri gerektiren işleri gerçekleştirebilmek için gönderilen yetenekleri açıklamak gayesiyle kabul edilmiştir (Kırel, 2001, s.45). İlahi tercih sonucunda ortaya çıkan bir mevhibe olarak karizmanın bu temel ve basit manası, kilise teşkilatının zamanla temeli olmuştur (Friedrich, 1961, s.138).

Karizmanın ilk olarak yönetim ve işletme literatürüne sokulmasının ise, Bürokrasi Modelinin kurucusu Max Weber tarafından gerçekleştirildiği genel kabul gören düşüncedir (Kılınç, 2004). Anlam ve uygulamasında köklü anlaşmazlıklar bulunması sebebiyle karizma kuramı 1920'li yıllarda Max Weber'in konuyu ilk defa dizgeli (sistematik) bir şekilde *Wirtschaft und Gesellschaft* isimli eserinde ele almasından bu tarafa yalnızca sosyal bilimlerle sınırlı olan bir alan içinde kullanılmış (Aşkun, 1971, s.57) ve taşıdığı anlam bakımından bir netliğe kavuşmuştur.

Aslında, sosyologlar karizma terimini değerden bağımsız bir anlamda kullanmalarına rağmen, yaygın kullanımda karizma olumlu bir değer alma eğilimindedir (Falco, 2000, s.2). Ancak, özellikle saf tipinin olduğu yerlerde, doğası gereği "kurumsal" ve kalıcı bir yapı olmayıp, kurumsal kalıcılığın tam karşısı (Weber, 1986, s.220) olduğu da unutulmamalıdır.

Çünkü, Weber'in de belirttiği gibi gerçek karizma: İlahi bir varlık tarafından yapılan üstün bir çağrıya dayanan ve hem çağrılan şahıs hem de söz konusu

Siyasal Liderlikte Karizma Olgusu: Recep Tayyip Erdoğan Örneğinde Teorik ve Uygulamalı Bir Çalışma

çağrıyla yerine getirirken meşgul olduğu kişilerce buna inanılan liderlik anlamına gelmektedir (Friedrich, 1961, s.139). Bu anlamda, bir kişinin kendisi veya başkaları tarafından algılanan karizmatik özelliği insanın var oluşu ve içinde yaşadığı evrenin en temel bazı özellikleriyle bağlantısında yatmaktadır (Weber, 1968, s.XXV). Yani karizma, temel, nihai ve yaşamsal bir düzen tespit edici güç olarak bireylere, olaylara, rollere, kurumlara, simgelere ve materyal objelere mal edilen bir nitelik (Berberoğlu, 1985, s.139) olduğu için, karizmada önemli olan, kişiye bu yönde özelliklerin atfedilmesi, onda bu tür özelliklerin olduğuna inanılmasıdır.

Neticede, çeşitli yazarların bakış açıları doğrultusunda farklılaşmakla beraber, bugün üzerinde hemen hemen anlaşılabilir olunan bir karizma tanımını şu şekilde vermek mümkündür; karizma, bir grubun (izleyenlerin) sahip oldukları algıların ve atıfların, liderin sahip olduğu özellikler ve davranışlarca, liderliğin içinde bulunduğu durum veya şartlarca ve izleyenlerin ihtiyaçlarıncı etkilenmesinin neticesi olarak elde edilen ve liderin kendisi için izleyenleri harekete geçirebilen bir güçtür (Kılınç, 2004). Söz konusu bu güce sahip olan karizmatik lider ise Koçel'in (2001, s.483) de belirttiği gibi, bünyesinde bulunan karizma yaratan nitelikleriyle, kendi istediği şekilde diğer insanları davranışa yönelten kişidir; izleyicilerini yüksek performansa yönelten kimsedir.

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Recep Tayyip Erdoğan'ın liderlik özelliklerini ortaya koymak amacıyla bir alan araştırması yapılmış, söz konusu alan araştırması 1-15 Mayıs 2004 tarihleri arasında Konya Merkez'de yüzyüze görüşme yoluyla gerçekleştirilmiştir. Tesadüfi örneklem tekniğinin kullanıldığı araştırmada, Konya merkezde yer alan Selçuklu, Meram ve Karatay ilçelerinin mahalleleri gözönünde tutularak örneklem belirlenmiş ve anket formu deneyimli anketörler ile çalışmayı yapan tarafından alana uygulanmıştır.

Toplam 138 sorudan meydana gelen anket formu 50 kişi üzerinde bir önteste tabi tutulmuş, bunun sonucunda gerekli düzenlemeler yapılarak son şekli verilmiştir. Anketör olarak Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerinin görevlendirildiği araştırmada toplam 600 anket formu sahaya uygulanmıştır. Ön bir incelemeye tabi tutulduktan sonra bunların bir kısmı elenmiş ve 461 anket formu üzerinde analizler gerçekleştirilmiştir. Anket formları doldurulduktan sonra kodlanarak bilgisayar ortamına aktarılmış ve SPSS istatistik programında gerekli değerlendirmeler yapılmıştır.

Araştırmada kullanılan anket formu, üç ana bölümden oluşan bir özellik göstermektedir. Bu bölümler genel lider özellikleri, Recep Tayyip Erdoğan'da bulunan lider özellikleri ve sosyo-demografik özelliklerden oluşmaktadır.

Anket formunun genel lider özellikleriyle ilgili bölümü, demokratik, otoriter ve karizmatik lider özelliklerini yansıtan toplam 63 sorudan meydana gelmektedir. Soru formunun Recep Tayyip Erdoğan'da bulunan lider özellikleriyle ilgili bölümünde de ilk bölümdeki 63 sorunun aynısı kullanılarak, bu özelliklerin Recep Tayyip Erdoğan'da ne derecede bulunduğu sorulmaktadır. Deneklerin sosyo-demografik özelliklerinin belirlenebilmesine yönelik olarak

oluşturulan anketin üçüncü bölümünde ise kişilerin; oy verdiği partiye bağlılık düzeyleri, siyasi gündemi takip ettiği araçlar, Recep Tayyip Erdoğan'ın hükümet çalışmalarında liderliğini beğenme dereceleri, beğendikleri siyasi parti lideri, 3 Kasım 2002 Genel Seçimlerinde oy verdikleri partiler, yarın bir genel seçim olduğunda oy verecekleri partiler, meslekleri, eğitim düzeyleri, aylık ortalama gelirleri, medeni durumları, cinsiyetleri ve yaşları sorulmuştur.

Verilerin değerlendirilmesinde faktör analizi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Recep Tayyip Erdoğan'ın liderlik özellikleriyle ilgili değişkenleri sınıflandırmak amacıyla faktör; bu faktörlerle diğer bağımsız değişkenler arasındaki ilişkileri analiz etmek amacıyla ise varyans analizi yapılmıştır. Çoklu karşılaştırma tablolarının incelenmesinde ise Tukey testi kullanılmıştır. Toplam 63 item üzerinde gerçekleştirilen faktör analizi ana bileşenler yöntemiyle yapılmış ve değerlendirmede varimax rotasyonlu tablo dikkate alınmıştır.

Gerçekleştirilen alan araştırması betimleyici bir çalışmadır. Bu nedenle test edilmek üzere hipotez hazırlanmamış, daha çok mevcut durumu değerlendirmeye dönük veriler alan araştırmasıyla elde edilmiş ve yorumlanmıştır.

ARAŞTIRMAYA KATILANLARIN GENEL ÖZELLİKLERİ

Sosyo-Demografik Özellikleri

Araştırmaya katılanların %56,2'si erkek, %43,6'sı bayandır. Bu kişilerden evli olanların oranı %65,7, bekarların oranı %32,5 ve dul olanların oranı %1,7 olup; bunların %22,3'ü 18-23 yaş, %24,3'ü 24-29 yaş, %21,3'ü 30-35 yaş, %13,7'si 36-41 yaş, %9,5'i 42-47 yaş, %5,9'u 48-53 yaş, %2,8'i 54-59 yaş ve %0,2'si 60 ve üzeri yaş aralığında yer almaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere araştırmaya katılan kişiler cinsiyet bakımından dengeli bir dağılım sergilemekte, yaş bakımından genç kesim, medeni durum bakımından ise evli kesim diğer kesimlere oranla daha ağır basmaktadır.

Meslek durumları bakımından araştırmaya iştirak edenlerin %9,1'i işçi, %20,6'sı kamu çalışanı, %10'u serbest meslek çalışanı, %12,4'ü esnaf, %2,2'si sanayici-tüccar, %5,2'si emekli, %22,3'ü ev hanımı ve %18,2'si öğrencidir. Aylık ortalama gelir bakımından en yüksek ortalama %27,8 ile 201-400 milyon arasında geliri olan kişiler sahipken, diğer grupların oranları ise; gelir durumu 100-200 milyon arasındakiler %11,7, 401-600 milyon arasında olanlar %23,9, 601-800 milyon arasındaki kişiler %16,7, 801 milyon-1 milyar arası gelir düzeyine sahip olanlar %8,9 ve gelir seviyesi 1 milyarın üzerindeki %9,1'lik bir oranı temsil etmektedir. Bunların yanı sıra gelir durumunu belirtmek istemeyen kişiler de mevcuttur. Bunların oranı ise %2'dir.

Araştırmada fikirleri alınan kişilerin eğitim düzeylerine bakıldığında %33,6'lık oranla birinci sırayı üniversiteler almaktadır. İkinci sırada lise mezunları %24,3'lük bir oranla yer alırken, üçüncü sırada bulunan ilköğretim mezunlarının oranı ise %22,8'dir. Bunların dışında okuma-yazma bilmeyenler %0,7'lik, okur-yazar olan kişiler %1,1'lik, ortaokul mezunları %11,3'lük ve lisansüstü+ olanlar ise %6,3'lük bir orana sahiptirler.

Siyasi Tercihleri

Deneklerin parti bağlılık düzeyine bakıldığında, en yüksek oranı %38,6'yla oy verdiği partiye normal bir bağlılık düzeyine sahip olan kişiler oluşturmaktadır. Oy verdiği partiye güçlü bir bağlılık düzeyi olan kişilerin oranı %24,9'la ikinci sırada gelirken, çok güçlü bir bağlılık duygusu hissedenler %23,4 ile üçüncü sırayı almaktadır. Zayıf ve çok zayıf bağlılık düzeyine sahip kişilerin oranı ise normal ve üzeri bir bağlılık duygusuna sahip kişilerin oranlarına göre oldukça düşük kalmaktadır. Buna göre; oy verdiği partiye karşı zayıf bir bağlılığı olan kişilerin oranı %8,7 iken, çok zayıf bir bağlılığa sahip olanlar %4,1'lik bir orana sahiptir. Bununla birlikte, araştırmaya katılanların %0,2'si bu soruya cevap vermemiştir.

Araştırmaya iştirak edenlere 3 Kasım 2002 Genel Seçimlerinde hangi partiye oy verdikleri sorulduğunda büyük bir çoğunluğunun AKP'ye (% 52,5) oy verdikleri ortaya çıkmıştır. Bunun dışında araştırmaya katılanlardan %0,9'u ANAP, %4,6'sı CHP, %2,4'ü DYP, %0,4'ü DSP, %0,4'ü GP, %15,4'ü MHP, %2,0'ı SP, %1,5'i BBP, %0,2'si YDP, %0,4'ü İP, %0,2'si ÖDP, %0,2'si DEHAP, %0,2'si SHP, %0,2'si YTP, ve %0,4'ü TKP için oy kullandıklarını belirtmişlerdir. Söz konusu genel seçimde hiçbir siyasi partiye oy vermediğini açıklayanların oranı %1,5 iken, seçmen yaşına gelmediği için ve seçmen yaşını doldurmasına rağmen bilinçli bir şekilde sandık başına gitmeyenler ise %13,9'luk bir orana sahiptir. Bunun yanı sıra görüşlerine başvurulandan %2,6'sı hangi partiye oy verdikleri hakkında bilgi vermek istememişlerdir.

Araştırmaya katılanların büyük bir çoğunluğu yarın bir genel seçim yapılsa AKP'ye oy vereceklerini açıklamakta ve bu kişilerin oranı %58,8'lik bir dilimi oluşturmaktadır. Geriye kalan %41,2'lik dilimi oluşturan kişilerin tercihlerine baktığımızda ise şu tip bir durum ortaya çıkmaktadır; görüşleri alınan kişilerden %0,2'si ANAP, %5,0'ı CHP, %2,4'ü DYP, %0,4'ü DSP, %0,4'ü GP, %13,7'si MHP, %1,7'si SP, %1,3'ü BBP, %0,7'si İP, %0,4'ü SHP, %0,2'si YTP ve %0,4'ü TKP için oy kullanacaklarını belirtmektedir. Bunun yanı sıra hiçbir siyasi partiye oy vermeyeceğini belirtenler %7,4'lük, henüz hangi siyasi partiyi tercih edeceğine karar verememiş olan kişiler ise %5,6'lık bir dilimi oluştururken, bu konuda bir görüş beyan etmek istemeyen kişiler ise %1,3'lük bir dilime sahiptirler.

Siyasi Parti Liderlerine İlişkin Görüşleri

Araştırmaya katılanların büyük çoğunluğu (%65,1) mevcut siyasi parti liderleri içerisinde en fazla Recep Tayyip Erdoğan'ı beğenmektedir. Tayyip Erdoğan'dan sonra %8,7 ile ikinci sırayı Devlet Bahçeli, üçüncü sırayı ise %4,6 ile Mehmet Ağar almaktadır. Diğer siyasi parti liderlerinin beğenilme derecelerine bakıldığında şöyle bir durum ortaya çıkmaktadır; Nesrin Nas %0,2, Deniz Baykal %3,9, Bülent Ecevit %1,5, Cem Uzan %0,4, Necmettin Erbakan %2,6, Muhsin Yazıcıoğlu %1,7, Alparslan Türkeş %1,5, Murat Karayalçın %0,4, Turgut Özal %0,2, İsmail Cem %0,2, Besim Tibuk %0,4, Doğu Perinçek %0,2 beğenilme oranına sahiptir. Bunların yanı sıra görüşlerine başvurulandan

Ümit ARKLAN

%7,2'si mevcut siyasi parti liderlerinden hiçbirini beğenmediklerini belirtirken, %1,1'i bu soruyu yanıtızsız bırakmıştır.

Deneklere Recep Tayyip Erdoğan'ın hükümet çalışmalarında liderliğini beğenme dereceleri sorulduğunda bu kişilerin büyük bir bölümünün (%67,9) Erdoğan'ın liderlik tarzını beğendiği ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda çok beğenenler %33,6'lık, beğenenler %34,3'lük ve biraz beğenenler %16,9'luk bir orana sahipken, beğenmeyenlerin oranı %6,5'lik ve hiç beğenmeyenlerin oranı da %8,5'lik bir dilimi oluşturmaktadır. Anket formunun bu bölümünü yanıtlamayıp boş bırakanların oranı ise %0,2 dir.

Deneklere siyasal gündemi genellikle hangi araçtan takip ettikleri sorusu yöneltilmiş ve en fazla üç şık işaretlemeleri istenmiştir. Bu doğrultuda araştırmaya katılan kişilerin tercihleri incelendiğinde ilk sırayı %43,6 ile televizyon alırken, gazete %31,6'lık bir dilimle ikinci sırayı almaktadır. Üçüncü sırada ise %15,0 ile radyo gelmektedir. Bunların dışında araştırmada fikir beyan edenlerin %6,3'ü internetten, %2,9'u dergiden, %0,2'si arkadaş çevresinden, %0,2'si kitaplardan ve %0,1'i de parti yayınlarından siyasi gündemi takip etmektedirler. Buradan da anlaşılacağı üzere siyasi gündemi takip etmede sırayla en çok televizyon, gazete ve radyodan yararlanılmaktadır.

LİDER ÖZELLİKLERİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLER

Araştırmaya katılan deneklerden 63 maddeden oluşan lider özelliklerini çok önemli ile hiç önemli değil arasında bir değerlendirmeye tabi tutmaları istenmiştir. Bunun sonucunda lider özellikleri içerisinde en yüksek ortalamayı; liderin “güven uyandırması” (4,75), “içerisinde bulunduğu zor şartlar altında en sağlıklı karar verebilmesi” (4,74), “örnek davranışlar sergilemesi” (4,69), “yaptığı işle ilgili derin bilgi sahibi olması” (4,65), “kriz ve kargaşanın üstesinden gelmesi” (4,62), “değişim gücünü sağlayabilecek beyin ve yüreğe sahip olması” (4,61), “sözlerinin ve eylemlerinin birbiriyle uyuşması” (4,61), “yönetimi altındakiler arasındaki ilişkiyi teşvik etmesi ve desteklemesi” (4,56), “güçlü ikna kabiliyetine sahip olması” (4,52), “yenilikçi olması” (4,51), “içinden çıktığı toplumun kültürel özelliklerini taşıması” (4,49), “canlı ve enerjik olması” (4,49), “yönetim altındakilere daha kibar davranması ve onlara değer vermesi” (4,46), “akılcı bir yönetme ve emretme gücüne sahip olması” (4,45), “astlarına güven duyması” (4,39), “astlarından fikir alarak karar vermesi” (4,38), “kişiler arasında iş birliği yapmayı cesaretlendirmesi” (4,36), “astların yöneticilik becerilerini geliştirmelerine katkıda bulunması” (4,34), “sosyal yapıyla uyumlu bir dil kullanması” (4,34), “bezginliğin, ümitsizliğin içerisinde bir ümit kaynağı olması” (4,33), “astlarını etkilemede girişimci olması” (4,32), “kendine güveninin fazla olması” (4,30), “astları arkasından sürükleyen etkileyici bir yapıya sahip olması” (4,29), “bilgi ve kaynak sağlama yönünde yönetim altındakilere katkıda bulunması” (4,28), “kendisini takip edenler ile arasındaki bağlantıyı koparmaması” (4,24), “yönetimi altındakilere psikolojik tatmin sağlaması” (4,22), “otoriter olması” (4,20), “halkla benzer inanç, ümit ve beklentilerinin olması” (4,20), “her üyenin şahsi ilgi ve yaratıcılığını artırması” (4,18), “kişisel çıkarları toplumsal çıkarların gerisinde tutması” (4,18), “mutlak itaati sağlaması”

(4,16), “uygun bir toplumsal statüde bulunması” (4,11), “kendisini takip edenler tarafından bizden biri olarak görülmesi” (4,10), “cezadan çok ödül sistemine ağırlık vermesi” (4,08) ve “kişisel becerilerinin gücüyle astlarında olağanüstü bir etki yaratması” (4,04) maddeleri almaktadır. Söz konusu maddeler araştırmaya katılan denekler tarafından en fazla istenen ve çok önemli olarak görülen maddelerdir. Bu maddelerde sıralanan özellikler çok büyük oranda karizmatik lider özellikleridir. Buradan çıkacak sonuç ise; Türk toplumunun ideal olan bir liderde en fazla bulunmasını istediği özelliklerin karizmatik lider özellikleri olduğudur. Yani Türk toplumu lider çeşitleri içerisinde en fazla karizmatik lideri beğenmekte ve istemektedir.

En çok beğenilen ve istenen lider özellikleri içerisinde ikinci yüksek ortalamayı alan maddeler; liderin “kendisini takip edenlerde kişisel özdeşleşme sağlaması” (3,99), “vizyon sahibi olması” (3,97), “devrimci bir düşünce, üstün bir imaj ya da ideale sahip olması” (3,96), “tümüyle oto kontrol sistemini hakim kılması” (3,85), “büyük oranda yetkiye ve uzman güce dayanıp, güvenmesi” (3,83), “Allah vergisi bir yeteneğe sahip olması” (3,71), “dindar olması” (3,60), “olağanüstü özelliklere sahip olması” (3,55), “kendisini takip edenlerde “kendini önemli görme” duygusu oluşturmaması” (3,37), “yönetim altındakileri birbirine denetletirmesi” (3,35), “işlerin yerine getirilmesinde özendirme ve yönlendirmede bulunmaması” (3,32), “etkileyici bir fiziki görünüme sahip olması” (3,29), “kişisel cazibesinin olması” (3,27), “kararları bizzat kendisinin alması” (3,26), “temelde diğer insanlardan farklı olması” (3,19) ve “söylediği her sözün emir olarak algılanması” (3,02) dır. Burada sıralanan maddeler ise araştırmada görüşlerine baş vurulan denekler tarafından biraz önemli ile önemli arasında bir değer verilen özelliklerdir. Söz konusu bu özelliklerde de karizmatik lider özellikleri ağır basmakta, çok az olmakla birlikte içerisinde demokratik ve otoriter lider özellikleri de yer almaktadır.

Denekler tarafından istenen lider özellikleri içerisinde en düşük ortalamayı alan lider özellikleri ise; “güçten uzak durması” (3,00), “tek karar alıcı olması” (2,98), “bir dereceye kadar alışılmamış ve kural dışı davranması” (2,90), “diğer astlarla benzer bir rol üstlenmesi” (2,84), “yönetim altındakileri tümüyle serbest bırakması” (2,67), “yetki kullanma hakkını tümüyle astlara bırakması” (2,59), “yönetim altındakileri yönetim dışında tutması” (2,55), “yönetim altındakiler arasındaki iletişimi en aza indirmesi” (2,54), “yönetiminin kişisel ve keyfi olması” (2,34), “çok fazla bencil davranması” (2,31), “zorlama, tehdit ve güç kullanması” (2,18) ve “saldırgan ve baskıcı bir kişiliğe sahip olması” (2,04) dır. Görüş belirten denekler tarafından önemli değil ile biraz önemli arasında görülen bu lider özellikleri Türk toplumu tarafından pek fazla istenmemektedir. Bunlar otoriter ve demokratik lider özelliklerinin ağır bastığı özelliklerdir. Buradan çıkacak sonuç ise Türk toplumunun demokratik ya da otoriter özelliklere pek fazla önem vermediği ve bu tip özellikler gösteren bir lideri pek fazla istemediğidir.

Bu bulgular doğrultusunda bakıldığında, Türk toplumunun en fazla karizmatik lider tipini istediği, diğer lider tipleri olan otoriter ve demokratik

liderleri ise pek fazla istemediği, bu liderlerin sahip olduğu özellikleri çok önemli görmediği ortaya çıkmaktadır.

RECEP TAYYİP ERDOĞAN'IN LİDERLİK ÖZELLİKLERİNE İLİŞKİN FAKTÖR ANALİZİ

Recep Tayyip Erdoğan'ın sahip olduğu lider özellikleriyle ilgili temel değişkenleri belirlemek amacıyla, çok fazladan hiçe doğru sıralanan 5'li ölçekle düzenlenen 59 yargıya (item) verilen cevaplar doğrultusunda faktör analizi yapılmış, eigenvalue ve scree plot incelemesi sonucunda 3 faktör grubunun ele alınabildiği görülmüştür. Söz konusu birinci faktör “karizmatiklik faktörü”, ikincisi “otoriterlik faktörü” ve üçüncüsü ise “demokratiklik faktörü” olarak adlandırılmıştır. Faktör gruplarının sınıflandırılma ve değerlendirilmesinde Varimax rotasyonlu tablo dikkate alınmıştır. Faktör analizine sokulan maddelerin güvenilirlik katsayısı (Cronbach's $\alpha = ,9504$) genel olarak yüksek bulunmuştur. Faktörlerin her birinin güvenilirlik katsayısı, birinci grup için ($,9748$), ikinci grup için ($,8453$), üçüncü grup için ise ($,6978$)' dir.

Analiz sonucunda birinci faktörü açıklayan ve yükleri 0.40'ın üzerinde olan 44 madde bulunmuştur. Bunlar; “kriz ve kargaşanın üstesinden gelmesi”, “güven uyandırması”, “değişimin gücünü sağlayabilecek beyin ve yüreğe sahip olması”, “örnek davranışlar sergilemesi”, “canlı ve enerjik olması”, “yenilikçi olması”, “güçlü ikna kabiliyetine sahip olması”, “sözlerinin ve eylemlerinin birbiriyle uyuşması”, “içerisinde bulunduğu zor şartlar altında en sağlıklı kararı verebilmesi”, “kişiler arasında iş birliği yapmayı cesaretlendirmesi”, “astlarını etkilemede girişimci olması”, “içinden çıktığı toplumun kültürel özelliklerini taşıması”, “kişisel becerilerinin gücüyle astlarında olağanüstü bir etki yaratması”, “yaptığı işle ilgili derin bilgi sahibi olması”, “astlarına güven duyması”, “sosyal yapıyla uyumlu bir dil kullanması”, “kendisini takip edenler tarafından bizden biri olarak görülmesi”, “astları arkasından sürükleyen etkileyici bir yapıya sahip olması”, “vizyon sahibi olması”, “halkla benzer inanç, ümit ve beklentilerinin olması”, “yönetim altındakiler arasındaki ilişkileri teşvik etmesi ve desteklemesi”, “bilgi ve kaynak sağlama yönünde yönetim altındakilere katkıda bulunması”, “kendisini takip edenler ile arasındaki bağlantıyı koparmaması”, “yönetim altındakilere daha kibar davranması ve onlara değer vermesi”, “devrimci bir düşünce, üstün bir imaj ya da ideale sahip olması”, “uygun bir toplumsal statüde bulunması”, “kendisini takip edenlerde kişisel özdeşleşme sağlaması”, “astların yöneticilik becerilerini geliştirmelerine katkıda bulunması”, “Allah vergisi bir yeteneğe sahip olması”, “yönetimi altındakilere psikolojik tatmin sağlaması”, “olağanüstü özelliklere sahip olması”, “mutlak itaati sağlaması”, “cezadan çok ödül sistemine ağırlık vermesi”, “etkileyici bir fiziki görünüşe sahip olması”, “bezginliğin, ümitsizliğin içerisinde bir ümit kaynağı olması”, “akılcı bir yönetme ve emretme gücüne sahip olması”, “kişisel çıkarları toplumsal çıkarların gerisinde tutması”, “kişisel cazibesinin olması”, “dindar olması”, “kendine güveninin fazla olması”, “tümüyle oto kontrol sistemini hakim kılması”, “temelde diğer insanlardan farklı olması”, “büyük oranda etkiye

Siyasal Liderlikte Karizma Olgusu: Recep Tayyip Erdoğan Örneğinde Teorik ve Uygulamalı Bir Çalışma

ve uzman güce dayanıp, güvenmesi” ile ilgili maddelerdir. Bu maddeler karizmatik öğeler taşımaktadır, çünkü liderin diğer insanlardan farklı yeteneklerinin bulunduğu ve onları kendi istediği yönde sürükleyici bir etkiye ve cazibeye sahip olduğunu içermektedir. Söz konusu bu faktör “karizmatiklik faktörü” olarak adlandırılmıştır. Bu faktör toplam varyansın % 36.09’unu açıklamaktadır.

Tablo 1. Recep Tayyip Erdoğan’ın Lider Özelliklerine İlişkin Faktörü Analizi

Tayyip Erdoğan’la ilgili Özellikler	Faktörler				
	A.O	S.S	1	2	3
Karizmatiklik					
Kriz ve kargaşanın üstesinden gelmesi	3,96	1,29	,819		
Güven uyandırması	4,12	1,28	,814		
Değişimin gücünü sağlayabilecek beyin ve yüreğe sahip olması	3,91	1,29	,804		
Örnek davranışlar sergilemesi	4,00	1,34	,794		
Canlı ve enerjik olması	4,20	1,09	,792		
Yenilikçi olması	3,90	1,39	,789		
Güçlü ikna kabiliyetine sahip olması	4,13	1,08	,788		
Sözlerinin ve eylemlerinin birbiriyle uyuşması	3,80	1,33	,782		
İçerisinde bulunduğu zor şartlar altında en sağlıklı kararı verebilmesi	3,91	1,28	,779		
Kişiler arasında iş birliği yapmayı cesaretlendirmesi	3,88	1,18	,768		
Astlarını etkilemede girişimci olması	3,96	1,20	,758		
İçinden çıktığı toplumun kültürel özelliklerini taşıması	4,14	1,17	,746		
Kişisel becerilerinin gücüyle astlarında olağanüstü bir etki yaratması	3,74	1,25	,746		
Yaptığı işle ilgili derin bilgi sahibi olması	3,81	1,33	,734		
Astlarına güven duyması	3,84	1,20	,731		
Sosyal yapıyla uyumlu bir dil kullanması	4,18	1,11	,727		
Kendisini takip edenler tarafından bizden biri olarak görülmesi	4,07	1,21	,722		
Astları arkasından sürükleyen etkileyici bir yapıya sahip olması	3,97	1,25	,719		
Vizyon sahibi olması	3,68	1,35	,717		
Halkla benzer inanç, ümit ve beklentilerinin olması	4,02	1,24	,713		
Yönetim altındakiler arasındaki ilişkileri teşvik etmesi ve desteklemesi	3,88	1,23	,706		
Bilgi ve kaynak sağlama yönünde yönetim altındakilere katkıda bulunması	3,67	1,30	,700		
Kendisini takip edenler ile arasındaki bağlantıyı koparmaması	3,89	1,20	,694		
Yönetim altındakilere daha kibar davranması ve onlara değer vermesi	3,79	1,27	,683		
Devrimci bir düşünce, üstün bir imaj ya da ideale sahip olması	3,52	1,39	,682		
Uygun bir toplumsal statüde bulunması	4,01	1,09	,676		
Kendisini takip edenlerde kişisel özdeşleşme sağlaması	3,76	1,22	,658		
Astların yöneticilik becerilerini geliştirmelerine katkıda bulunması	3,60	1,27	,650		

Ümit ARKLAN

Allah vergisi bir yeteneğe sahip olması	3,51	1,42	,642		
Yönetimi altındakilere psikolojik tatmin sağlaması	3,59	1,29	,640		
Olağanüstü özelliklere sahip olması	3,26	1,41	,637		
Mutlak itaati sağlaması	3,83	1,22	,630		
Cezadan çok ödül sistemine ağırlık vermesi	3,40	1,35	,616		
Etkileyici bir fiziki görünüme sahip olması	3,50	1,40	,610		
Bezgünlüğün, ümitsizliğin içerisinde bir ümit kaynağı olması	3,86	1,35	,610		
Her üyenin şahsi ilgi ve yaratıcılığını artırması	3,46	1,32	,592		
Akılcı bir yönetme ve emretme gücüne sahip olması	3,90	1,30	,573		
Kişisel çıkarları toplumsal çıkarların gerisinde tutması	3,55	1,48	,562		
Kişisel cazibesinin olması	3,27	1,40	,552		
Dindar olması	4,20	1,14	,533		
Kendine güveninin fazla olması	4,25	1,07	,530		
Tümüyle oto kontrol sistemini hakim kılması	3,51	1,30	,503		
Temelde diğer insanlardan farklı olması	2,97	1,42	,478		
Büyük oranda etkiye ve uzman güce dayanıp, güvenmesi	3,60	1,27	,432		
Otoriterlik					
Yönetim altındakileri yönetim dışında tutması	2,67	1,47		,673	
Tek karar alıcı olması	2,99	1,54		,668	
Söylediği her sözün emir olarak algılanması	3,33	1,37		,651	
Saldırgan ve baskıcı bir kişiliğe sahip olması	2,14	1,44		,642	
Kararları bizzat kendisinin alması	3,45	1,37		,616	
Zorlama, tehdit ve güç kullanması	2,30	1,42		,608	
Çok fazla bencil davranması	2,32	1,49		,597	
Yönetim altındakiler arasındaki iletişimi en aza indirmesi	2,57	1,40		,568	
Bir dereceye kadar alışılmamış ve kural dışı davranması	3,06	1,41		,561	
Yönetiminin kişisel ve keyfi olması	2,62	1,51		,554	
Demokratiklik					
Yönetim altındakileri tümüyle serbest bırakması	2,42	1,35			,732
Yetki kullanma hakkını tümüyle astlara bırakması	2,38	1,36			,714
Diğer astlarla benzer bir rol üstlenmesi	2,78	1,38			,578
Güçten uzak durması	2,77	1,40			,568
İşlerin yerine getirilmesinde özendirme ve yönlendirmede bulunması	3,16	1,48			,442
<i>Özdeğer (Eigenvalue)</i>			21,29	4,94	3,59
<i>Açıklanan varyans</i>			36,09	8,37	6,09
<i>Cronbach's alpha</i>			,974	,845	,697
<i>KMO measure of sampling adequacy</i>			,956		
<i>Bartlett's test of sphericity</i>			X ² = 15821 s.d = 1711 p= ,001		

Yine çalışmada ikinci faktörün açıklanmasında 10 madde tespit edilmiştir. Bunlar; “yönetim altındakileri yönetim dışında tutması”, “tek karar alıcı olması”, “söylediği her sözün emir olarak algılanması”, “saldırgan ve baskıcı bir kişiliğe

Siyasal Liderlikte Karizma Olgusu: Recep Tayyip Erdoğan Örneğinde Teorik ve Uygulamalı Bir Çalışma

sahip olması”, “kararları bizzat kendisinin alması”, “zorlama, tehdit ve güç kullanması”, “çok fazla bencil davranması”, “yönetim altındakiler arasındaki iletişimi en aza indirmesi”, “bir dereceye kadar alışılmamış ve kural dışı davranması”, “yönetiminin kişisel ve keyfi olması” ile ilgili maddelerdir. Bu faktör, liderin tek karar alıcı olması, her sözünün emir sayılması, zorlama ve tehdide başvurması, bencil davranış özellikleri göstermesi gibi tamamen otoriter nitelikler taşıdığı için “otoriterlik faktörü” olarak isimlendirilmiştir. Otoriterlik faktörü toplam varyansın % 8,37’sini açıklamaktadır.

Üçüncü faktör ise 5 madde ile ortaya konulmaktadır. Bunlar; “yönetim altındakileri tümüyle serbest bırakması”, “yetki kullanma hakkını tümüyle astlara bırakması”, “diğer astlarla benzer bir rol üstlenmesi”, “güçten uzak durması”, “işlerin yerine getirilmesinde özendirme ve yönlendirmede bulunması” özelliklerini içeren maddelerdir. Bu faktör, astların da yönetime katılması ve yönetilenlere serbestlik tanınması bakımından demokratik özellikler göstermektedir. Bu anlamda söz konusu faktör “demokratik faktörü” olarak adlandırılmıştır. Demokratik faktörü toplam varyansın % 6,09’unu açıklamaktadır.

FAKTÖRLERLE DEĞİŞKENLER ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Faktör analizi sonucunda belirlenen faktörler birer değişken olarak kaydedilmiş ve diğer değişkenlerle ilişkisi tek yönlü varyans analiziyle (ANOVA) test edilmiştir. Karizmatiklik, otoriterlik ve demokratik faktörlerinin; bireylerin oy verdikleri partilere bağlılık dereceleri, oy kullandıkları partiler, beğendikleri siyasi liderler, Recep Tayyip Erdoğan’ın hükümet çalışmalarını beğenme düzeyi ve sosyo-demografik değişkenlerle ilişkileri aşağıda analiz edilmektedir.

Faktörler ve Oy Verilen Partiye Bağlılık Derecesi

Recep Tayyip Erdoğan’ın liderlik özellikleriyle ilgili faktörlerden sadece demokratik faktörü, bireylerin oy verdikleri partilere bağlılık düzeyleriyle anlamlı ilişki ($F= 5,24$ $p= ,001$) taşımaktadır. Çoklu karşılaştırma tabloları incelendiğinde; demokratik faktörü açısından oy verdikleri partilere çok bağlı olanlar, normal ve zayıf bağı bulunanlar farklılaşmaktadır. Buna göre Recep Tayyip Erdoğan’da demokratik faktörünün daha fazla olduğuna inananlar sırasıyla oy verdikleri partilere çok güçlü bağlananlar ($,350$), çok zayıf bağlananlar ($,198$) ve normal bağı bulunanlar ($-,216$) dir.

Faktörler ve Recep Tayyip Erdoğan’ın Hükümet Çalışmalarındaki Liderliğinin Beğenilme Derecesi

Recep Tayyip Erdoğan’ın hükümet çalışmalarındaki liderliğinin beğenilme dereceleriyle Erdoğan’ın sahip olduğu lider özelliklerine ilişkin faktörlerden karizmatiklik ($F= 93,39$ $p= ,001$), otoriterlik ($F= 9,80$ $p= ,001$) ve demokratik ($F= 7,02$ $p= ,001$) faktörlerinin tamamı anlamlı bir ilişki taşımaktadır. Çoklu karşılaştırma tabloları incelendiğinde karizmatiklik faktörü açısından Erdoğan’ın hükümet çalışmalarındaki liderliğini çok beğenenler, beğenenler dışındaki tüm kategorilerle farklılaşmaktadır. Bu doğrultuda Recep

Ümit ARKLAN

Tayyip Erdoğan'da karizmatiklik faktörünün bulunduğu en çok inananlar, sırasıyla Erdoğan'ın hükümet çalışmalarında liderliğini çok beğenenler (508), biraz beğenenler (-262), beğenmeyenler (-976) ve hiç beğenmeyenler (-1,75) dir.

Otoriterlik faktörü açısından Recep Tayyip Erdoğan'ın hükümet çalışmalarında liderliğini beğenme düzeyi, çok beğenen, biraz beğenen ve beğenmeyen kategorilerinde farklılaşmaktadır. Buna göre Erdoğan'da otoriterlik faktörünün en çok bulunduğu inananlar, hükümet çalışmalarındaki liderliğini beğenmeyenler (772), biraz beğenenler (389) ve çok beğenenler (-288)dir. Bu sonuçlar Recep Tayyip Erdoğan'ın hükümet çalışmalarındaki liderliğini beğenmeyenlerin onu daha otoriter olarak gördüğünü ortaya koymaktadır.

Demokratik faktörü açısından Recep Tayyip Erdoğan'ın hükümet çalışmalarındaki liderliğini beğenme düzeyleri ile ilgili çoklu karşılaştırma tabloları incelendiğinde; hükümet çalışmalarındaki liderliğini çok beğenen, beğenen, biraz beğenen ve beğenmeyenlerin farklılaştığı gözlenmektedir. Buna göre Erdoğan'ı daha demokrat bulanlar sırasıyla hükümet çalışmalarındaki liderliğini çok beğenenler (326), beğenenler (-080), biraz beğenenler (-265) ve beğenmeyenler (-582) dir. Bu doğrultuda Recep Tayyip Erdoğan'ın hükümet çalışmalarındaki liderliğini beğenme düzeyi arttıkça demokratik bulma düzeyinin de yükseldiği ortaya çıkmaktadır.

Faktörler ve Siyasi Parti Liderlerinin Beğenilme Derecesi

Recep Tayyip Erdoğan'ın lider özellikleriyle ilgili faktörlerden karizmatiklik ($F= 14,81$ $p= ,001$), otoriterlik ($F= 2,34$ $p= ,003$) ve demokratiklik ($F= 3,19$ $p= ,001$) faktörlerinin tümüyle siyasi parti liderlerinin beğenilme derecesi arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Buna göre karizmatiklik faktörü açısından, siyasi parti liderlerinden Turgut Özal'ı (1,043), Besim Tibuk'u (464), Recep Tayyip Erdoğan'ı (428) ve Cem Uzan'ı daha çok beğenenler (390); otoriterlik faktörü açısından, Murat Karayalçın'ı (932), İsmail Cem'i (671), Alparslan Türkeş'i (640), Mehmet Ağar'ı (550), Bülent Ecevit'i (538), Deniz Baykal'ı daha çok beğenenler (526) ve hiçbir siyasi lideri beğenmeyenler (462); demokratik faktörü açısından ise, Cem Uzan'ı (1,853), Bülent Ecevit'i (783), Alparslan Türkeş'i (315), Necmettin Erbakan'ı (176) ve Recep Tayyip Erdoğan'ı daha çok beğenenler (133) daha yüksek bir aritmetik ortalamaya sahiptirler. Bu doğrultuda Turgut Özal, Besim Tibuk ve Cem Uzan gibi siyasi parti liderlerini daha çok beğenenler Recep Tayyip Erdoğan'ı karizmatik bir lider olarak görürken; Murat Karayalçın, İsmail Cem, Alparslan Türkeş, Mehmet Ağar, Bülent Ecevit ve Deniz Baykal'ı daha çok beğenenler ile hiçbir siyasi parti liderini beğenmeyenler Erdoğan'ı otoriter bir lider olarak değerlendirmektedir. Cem Uzan, Bülent Ecevit, Alparslan Türkeş ve Necmettin Erbakan'ı bir siyasi parti lideri olarak daha fazla beğenenler ise Recep Tayyip Erdoğan'ın demokratik bir lider olduğuna inanmaktadırlar.

Faktörler ve 3 Kasım 2002 Genel Seçimlerinde Oy Verilen Partiler

3 Kasım 2002 Genel Seçimlerinde oy verilen partilerle Recep Tayyip Erdoğan'ın lider özellikleriyle ilgili faktörlerden karizmatiklik faktörü ($F= 7,27$ $p= ,001$), otoriterlik faktörü ($F= 2,42$ $p= ,001$) ve demokratik faktörü ($F= 2,61$ $p= ,001$) anlamlı bir ilişki göstermektedir. Bu doğrultuda 3 Kasım 2002 Genel Seçimlerinde GP'ye (390), AKP'ye (378), YDP'ye (254), BBP'ye (190), DSP'ye (175) ve ÖDP'ye (147) oy verenler Recep Tayyip Erdoğan'ı daha karizmatik bir lider olarak görmektedir. TKP (1,714), DSP (1,687), YDP (1,514), SHP (1,076) ve ÖDP (1,065) yönünde oy kullananlar Erdoğan'ı daha otoriter bulmaktadır. Recep Tayyip Erdoğan'ı demokratik bir lider olarak görenler ise GP'ye (1,853), DSP'ye (1, 546), SP'ye (516) ve AKP'ye (1,169) 2002 genel seçimlerinde oy kullananlardır. Sonuçlar genel olarak yorumlanırsa Recep Tayyip Erdoğan'ı daha çok GP ve AKP'liler karizmatik; TKP ve DSP'liler otoriter, GP ve DSP'liler ise demokratik bir lider olarak değerlendirmektedir.

Faktörler ve Meslek Durumu

Recep Tayyip Erdoğan'ın sahip olduğu lider özellikleriyle ilgili faktörlerden yalnızca otoriterlik faktörü ($F= 3,33$ $p= ,002$) ve demokratik faktörü ($F= 6,32$ $p= ,001$) meslek durumu ile anlamlı bir ilişki taşımaktadır. Çoklu karşılaştırma tabloları incelendiğinde otoriterlik faktörü açısından sadece memurlarla işçiler ve ev hanımları farklılaşmaktadır. Buna göre Erdoğan'ı daha otoriter bulan meslek grupları memurlar (317), ev hanımları (-170) ve işçiler (-334)dir. Demokratik faktörü açısından ise memurlarla ev hanımları, serbest meslek mensuplarıyla ev hanımları, emeklilerle öğrenciler farklılaşmaktadır. Erdoğan'ı bu doğrultuda daha demokrat bulanlar emekliler (497), ev hanımları (486) memurlar (-218), serbest meslek mensupları (-269) ve öğrenciler (-377) dir.

Faktörler ve Eğitim Düzeyi

Recep Tayyip Erdoğan'ın sahip olduğu lider özelliklerine ilişkin faktörlerden yalnızca karizmatiklik faktörü ($F= 2,65$ $p= ,015$) ve demokratik faktörü ($F= 10,35$ $p= ,001$) ile eğitim düzeyi arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmaktadır. Buna göre eğitim düzeyi bakımından ilkokul mezunları (232), ortaokul mezunları (230) ve okur-yazar olmayanlar (132) karizmatiklik faktörü bakımından; okur-yazar olmayanlar (1,445), ilkokul mezunları (549) ve ortaokul mezunları (245) demokratik faktörü bakımından daha yüksek bir aritmetik ortalamaya sahiptirler. Çoklu karşılaştırma tabloları incelendiğinde karizmatiklik faktörü açısından yalnızca ilkokul mezunlarıyla lisansüstü eğitime sahip olanlar (-481) farklılaşmaktadır. Demokratik faktörü açısından ilkokul mezunlarıyla lise, üniversite ve lisansüstü eğitime sahip olanlar farklılaşırken ortaokul mezunlarıyla üniversite mezunları farklılaşmaktadır. Bu doğrultuda Erdoğan'ı daha demokratik lider olarak görenler ilkokul (549), ortaokul (245), lise (034), lisansüstü (-259) ve üniversite (-391) mezunlarıdır.

Faktörler ve Aylık Ortalama Gelir Durumu

Aylık ortalama gelir durumu ile Recep Tayyip Erdoğan'ın lider özellikleriyle ilgili üç faktörden sadece demokratlık faktörü anlamlı bir ilişki ($F= 3,99$ $p= ,002$) göstermektedir. Çoklu karşılaştırma tabloları incelendiğinde aylık gelir düzeyi 100-200 milyon arası olanlar, 201-400 milyon, 601-800 milyon ve 801 milyon- 1 milyar arası aylık gelire sahip olanlarla farklılaşmaktadır. Buna göre Recep Tayyip Erdoğan'ı demokratik bir lider olarak gören kişiler daha çok aylık gelir 100-200 milyon arası gelire sahip olanlarla ($,503$) 201-400 milyon arası ($-,053$), 601-800 milyon arası ($-,223$) ve 801 milyon- 1 milyar arası ($-,326$) gelire sahip bulunanlardır. Sonuçlara genel olarak bakıldığında aylık gelir düzeyi yükseldikçe Erdoğan'ın demokratik bir lider olarak görülme düzeyi azalmaktadır.

Faktörler ve Medeni Durum

Recep Tayyip Erdoğan'ın lider özellikleriyle ilgili faktörlerden karizmatiklik faktörü ($F= 3,15$ $p= ,044$) ve demokratlık faktörü ($F= 8,30$ $p= ,001$) medeni durumla anlamlı bir ilişki göstermektedir. Buna göre karizmatiklik faktörü açısından medeni durum itibarıyla evliler ($,090$) en yüksek ortalamayı almaktadır. Bu açıdan Recep Tayyip Erdoğan'ı karizmatik bir lider olarak görenler sırasıyla evliler, bekarlar ($-,157$) ve dullar ($-,394$)dır. Demokratlık faktörü açısından çoklu karşılaştırma tabloları incelendiğinde evli, bekar ve dullar arasında farklılaşma gözlenmektedir. Buna göre Erdoğan'ı demokratik bulanlar sırasıyla dullar ($1,14$), evliler ($,073$) ve bekarlar ($-,208$)dir.

Faktörler ve Yaş

Yaş durumu ile Recep Tayyip Erdoğan'ın sahip olduğu lider özellikleriyle ilgili faktörlerden yalnızca demokratlık faktörü anlamlı bir ilişki ($F=2,12$ $p= ,040$) taşımaktadır. Çoklu karşılaştırma tabloları incelendiğinde; 42-47 yaş grubu ile 18-23 yaş grubu ve 24-29 yaş grubu farklılaşmaktadır. Buna göre Recep Tayyip Erdoğan'ı daha demokrat görenler 42-47 yaş grubu ($, 488$), 18-23 yaş grubu ($-,094$) ve 24-29 yaş grubu ($-,182$) dur.

Faktörler ve Cinsiyet

Recep Tayyip Erdoğan'ın liderlik özellikleriyle ilgili üç faktörle cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki gözlenmemiştir.

SONUÇ

Türk toplumunun bir liderde aradığı özelliklerin neler olduğunu ve Recep Tayyip Erdoğan'da ne gibi lider özelliklerinin bulunduğu inandığını Konya örneğinde ortaya koymaya çalışan betimleyici bir araştırma olan bu çalışmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Konya seçmeni tarafından en fazla istenen lider özelliklerini bünyesinde taşıyan lider tipi karizmatik liderdir. Türk toplumu tarafından bir liderde en az olması istenen özelliklere ise demokratik ve otoriter lider tipleri sahiptir. Yani Türk toplumunun en fazla istediği lider tipi karizmatik, en az istediği lider tipi ise otoriter ve demokratik liderdir.

Siyasal Liderlikte Karizma Olgusu: Recep Tayyip Erdoğan Örneğinde Teorik ve Uygulamalı Bir Çalışma

Çalışmada, Recep Tayyip Erdoğan'ın araştırmaya katılanlar gözünde sahip olduğu özellikler, verilen cevaplar doğrultusunda üç faktör altında toplanmıştır. Buna göre, Recep Tayyip Erdoğan'ın liderlik özelliklerini karizmatik, otoriter ve demokratik faktörler çerçevesinde açıklamak mümkündür.

Recep Tayyip Erdoğan'ın hükümet çalışmalarındaki liderliğini çok beğenen, biraz beğenen, beğenmeyen ve hiç beğenmeyen kişiler; siyasi parti liderleri içerisinde Turgut Özal, Besim Tibuk, Recep Tayyip Erdoğan ve Cem Uzan'ı daha çok beğenenler; 3 Kasım 2002 Genel Seçimlerinde GP, AKP, YDP, BBP, DSP ve ÖDP'ye oy verenler; eğitim durumu itibarıyla ilkokul ve lisansüstü mezunları ve medeni durum itibarıyla evli, bekar ve dul olan kişiler Erdoğan'ı karizmatik özellikler taşıyan bir lider olarak görmektedirler.

Bunun yanı sıra, Recep Tayyip Erdoğan'ın hükümet çalışmalarındaki liderliğini beğenmeyenler, biraz beğenenler ve çok beğenenler; Murat Karayalçın, İsmail Cem, Alparslan Türkeş, Mehmet Ağar, Bülent Ecevit ve Deniz Baykal gibi siyasi parti liderlerini daha çok beğenenler ve hiçbir siyasi parti liderini beğenmeyenler; 3 Kasım 2002 Genel Seçimlerinde TKP, DSP, YDP, SHP ve ÖDP'ye oy kullananlar; memurlar, ev hanımları ve işçiler Erdoğan'ı otoriter özellikler gösteren bir lider olarak algılamaktadırlar.

Recep Tayyip Erdoğan'ın demokratik özelliklerinin olduğuna inananlar ise, Partilerine çok güçlü, çok zayıf ve normal bağlarla bağlananlar; Erdoğan'ın hükümet çalışmalarındaki liderliğini çok beğenenler, beğenenler, biraz beğenenler ve beğenmeyenler; siyasi parti lideri olarak Cem Uzan, Bülent Ecevit, Alparslan Türkeş, Necmettin Erbakan ve Recep Tayyip Erdoğan'ı daha çok beğenenler; 3 Kasım 2002 Genel Seçimlerinde GP, DSP, SP ve AKP'ye oy verenler; emekliler, ev hanımları, memurlar, serbest meslek mensupları ve öğrenciler; eğitim düzeyi bakımından ilkokul, ortaokul, lise, lisansüstü ve üniversite mezunları; aylık ortalama 100-200 milyon, 201-400 milyon, 601-800 milyon ve 801 milyon-1 milyar arasında geliri olanlar; medeni durum itibarıyla dul, evli ve bekar olan kişiler ve 42-47 yaş, 18-23 yaş ve 24-29 yaş grubu insanlardır.

KAYNAKLAR

- Akat, İ., Budak, G. & Budak, G. (1999). İşletme Yönetimi. İzmir: Barış Yayınları Fakülteler Kitabevi.
- Aşkun, İ. C. (1971). Karizma ve Atatürk'ün Önderliğindeki Gelişimi. Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi, 7(1), 56-69.
- Aydemir, Ş. S. (1997). Lider ve Demagog. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aytürk, N. (1999). Yönetim Sanatı Başarılı Yönetim ve Yöneticilik Teknikleri. Ankara: Yargı Yayınları.
- Baki, H. (1996). Şair ve Otorite Şiir ve Yanılsama. Ankara: Suteni Yayıncılık.
- Berberoğlu, G. N. (1985). Otorite ve Karizma. Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, III(1), 131-142.
- Berberoğlu, G. N. (1997). Siyasi Parti Yönetimi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları.

- Dalay, İ. (2001). *Yönetim ve Organizasyon: İlkeler, Teoriler ve Stratejiler*. Adapazarı: Sakarya Üniversitesi Yayınları.
- Dönmezer, S. (1984). *Sosyoloji*. Ankara: Savaş Yayınları.
- Dubrin, A. J. (2001). *Leadership: Research Findings, Practice, and Skills*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- Erçetin, Ş. Ş. (2000). *Lider Sarmalında Vizyon*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Erdoğan, İ. (1994). *İşletmelerde Davranış*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Eren, E. (2000). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Eren, E. (2001). *Yönetim ve Organizasyon (Çağdaş ve Küresel Yaklaşımlar)*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Ergezer, B. (1992). *Liderlik ve Özellikleri*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Ergun, T. (1979). *Yönetici Davranışı*. *Yönetim Psikolojisi, Yönetim Psikolojisi I. Ulusal Sempozyumuna Sunulan Bildiriler- Tartışmalar 7-9 Aralık 1977*. Ankara: TODAİE Yayınları, 85-99.
- Falco, R. (2000). *Charismatic Authority in Early Modern English Tragedy*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Foren, R. & Bailey, R. (1969). *Authority In Social Casework*. London: Pergamon Press.
- Friedrich, C. J. (1961). *Siyasi Liderlik ve Karizmatik İktidar Meselesi*. (Çev. Metin Kıratlı). *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, XVI(2), 127-149.
- Gökçe, G & Şahin, A. (2001). *Örgütte Liderlik*. Gökçe, O. & Atabey, A. (Eds.), *Davranış Bilimleri (Ders Notları)*. Konya: İ.İ.B.F Mezunları Derneği Yayınları, 85-136.
- Kanter, R. M. (1996). *World-Class Leaders: The Power of Partnering*. Hesselbein, F., Goldsmith, M. & Beckhard, R. (Eds.), *The Leader of the Future: New Visions, Strategies, and Practices for the Next Era*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 89-98.
- Kılınç, T. (2004). *Karizmatik Liderlik: Tanımları ve Olumlu-Olumsuz Yönleri*. www.merih.net/m2/lid/karizmatik.htm, 05.04.2004.
- Kırel, Ç. (2001). *Liderlik Davranış Biçimleri Konusuna Yeni Bir Yaklaşım: Karizmatik Liderlikten Dönüşümsel Liderliğe*. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 43-59.
- Kışlalı, A. T. (2002). *Siyaset Bilimi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Koçel, T. (2001). *İşletme Yöneticiliği: Yönetim ve Organizasyon Organizasyonlarda Davranış Klasik-Modern-Çağdaş ve Güncel Yaklaşımlar*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Kongar, E. (1983). *Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından ATATÜRK*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Öz, E. (1996). *Otoriterizm ve Siyaset: Türkiye'de Tek-Parti Rejimi ve Siyasal Katılma (1923-1945)*. Ankara: Yetkin Yayınları.

Siyasal Liderlikte Karizma Olgusu: Recep Tayyip Erdoğan Örneğinde Teorik ve Uygulamalı Bir Çalışma

- Özkalp, E. (1993). *Sosyolojiye Giriş*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları.
- Palumbo, D. J. (1974). Örgüt Kuramında Otorite ve Rol Belirlenmesi. (Çev. Doğan Canman). *Amme İdaresi Dergisi*, 7(1), 128-138.
- Peters, R. (1973). *Authority Responsibility and Education*. London: George Allen & Unwin Ltd.
- Piker, W. H. (1997). *Siyasi Manipülasyon Sanatı*. (Çev. Hakan Yurdakul). İstanbul: Nehir Yayınları.
- Presthus, R. V. (1972). Örgütlerde Otorite Sorunu. (Çev. ve Özt. Cemil Cem). *Amme İdaresi Dergisi*, 5(1), 116-127.
- Sarıbay, A. Y. (1998). *Siyasal Sosyoloji*. İstanbul: Der Yayınları.
- Sennet, R. (1992). *Otorite*. (Çev. Kamil Durand). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Şimşek, M. Ş., Akgemci T. & Çelik A. (1998). *Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Tolan, B. (1983). *Toplum Bilimlerine Giriş: Sosyoloji ve Sosyal Psikoloji*. Ankara: Savaş Yayınları.
- Weber, M. (1968). *Introduction: Charisma and Institution Building: Max Weber and Modern Sociology*. Eisenstadt, S. N. (Eds.), *Max Weber: On Charisma and Institution Building*. Chicago: The University of Chicago Press, İx-lvi.
- Weber, M. (1986). *Sosyoloji Yazıları*. (İng. Bas. Haz: H. H. Gerth ve C. Wright Milss, Çev. Taha Parla). İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Yalçın, A. S. (1999). *Personel Yönetimi*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Yıldız, N. (2002). *Türkiye’de Siyasetin Yeni Biçimi: Liderler İmajlar Medya*. Ankara: Phoenix Yayınevi.